

Leven op de rand van een aardtschol

Sismós!

Gesprek met een ooggetuige van de aardbevingen in 1953 en 2014

Oud Valsamata, 14.30 uur. Enigszins verwaasd loop ik door een wereld van verval: ingestorte gebouwen, overwoekerde muren, verwaarloosde tuinen. Het is warm. Een Griek heeft op dit uur wel iets beters te doen: languit siësta houden.

DOUWE LAANSMA | FOTO'S: AUTEUR EN VAN DE TENTOONSTELLING *SISMÓS* IN ARGOSTOLI |
KAARTWERK: UVA-KAARTENMAKERS

Ja, die gebouwen hier. Lang niet alle zijn ont-ruimd. Vloeren ontbreken of zijn vergaan, waardevolle spullen weggehaald. Het voelt ongemakkelijk om als een voyeur in andermans privé-domein te gluren, ook al is alles al lang opgegeven. *Artopiion*, bakkerij, staat nog juist leesbaar op een gevel. Hebben deze bewoners het overleefd? In een vertrek staat een gammele kast, de moeite van het meenemen niet waard. Verstomd is het geluid van schuifelende voeten op straat, roepende en groetende mensen, opgewonden kinderstemmen. Geen brommer die pruttelt, geen auto die voorbij hobbelt, geen hond die aanslaat. Intussen gaat de natuur zijn gang. Altijd weer fascinerend hoe de vegetatie sluipenderwijs het haar ontfutselde terrein terug claimt.

De kerktoeren is onthoofd. Het dakloze schip biedt vrije in- en uitloop. Een gewijde sfeer is ver te zoeken. Taaie grassen hebben zich verankerd in het dunne laagje aarde en puin op de kerkvloer. Latere bezoekers lieten er hun lege flessen achter. Achterin ligt een hoop puin en andere rotzooi. In de muren gapen raam- en deuropeningen. De beide wenteltrappen achterin zijn er nog; roestig ijzer steekt door het beton naar buiten. De balkons hangen tussen hemel en aarde. Voor hoe lang nog? Er klinken geen gezangen van lekenbroeders meer, geen bijbelteksten op gedragen toon. Kaarsen worden niet meer aangestoken, iconen niet gekust. Symbolischer dan toen kan het trouwens niet: vanuit het schip heb ik rechtstreeks zicht op de hemel. En was dat niet de bedoeling

Ooggetuige Fani Minetou in haar wijnkelder

van de kerk? Maar zo letterlijk had men het natuurlijk niet voor de geest. Nu heersen leegte en verval. Maar niemand schijnt het te deren. Andere tijden, andere zorgen.

Het kerkhof is nog in gebruik. Ik zie graven uit 1953, 2000 en andere jaren. Op een nieuwer gedeelte zaagt de marmerbewerker een marmeren plaat op maat. Het sterven gaat door...

...maar ook het leven. Stonden toen de geraniums in raamopeningen, nu groeien er bomen in woonkamers. Ze wurmen hun armen door het open dak, op zoek naar licht. Stekelwinde, braam en wijnrank woekeren door raamopeningen naar buiten en laten hun bessen weelderig langs gevels hangen. De druiven worden alleen nog door veldwespen en vogels geoogst. Luilekkerland voor woekerplanten, insecten en allerlei soorten fladderaars. Verspreid liggende keutels verraden het bezoek van schaapskudden. En keutels zorgen voor nog meer groen.

Naast de kerkruïne is een nieuw kerkje gezet: religie houdt lang stand. Maar verder is Oud Valsamata een stuk stenen geschiedenis. Macaber monument van twee bewogen dagen in 1953.

Hoeveel mensen hebben hier de dood gevonden? Hoeveel bleven in leven? Wie werd getroffen? Wie bleef gespaard? Waarom? Ieder heeft zijn vragen en probeert er zijn eigen invulling aan te geven. Het verlies van geliefden zal nooit overgaan. Geschiedenis is geschiedenis, maar gaat voor velen níet voorbij. Trauma's en angsten zijn

Torensplits van de kerk in Kourouklata na de beving van 2014

Argostoli 1953, de kruisiging, alles wat er over was van de kerk

bij velen nog springlevend. En werden opnieuw harde realiteit in januari en februari 2014 (Schaal van Richter: 5,7) én daarna, want echt rustig zal het hier voorlopig niet worden. Merkwaaardige paradox: Gedurende de beving, als de aarde schudt, staat de wereld juist stil. Eenmaal tot zichzelf gekomen, komt men langzaamaan tot het besef dat het eiland voor jaren is teruggeworpen en dat in luttele seconden vele, vele jaren van vooruitgang teniet zijn gedaan.

Faní Minetou

Met mijn gastvrouw Angie (Angela) Kappatou rijd ik naar de Omala Vallei. 'Heb je de beving van vannacht nog gevoeld?' vraagt Angie. Niets van gemerkt, al weet ik hoe het voelt. Maar als gast ben je er zo alert niet op als de eilandbewoners zelf. We nemen de bergroute vanaf Vlachata. Met het klimmen wordt het zonnige uitzicht over zee weidser en mooier. Aan de kim is duidelijk het eiland Zakynthos te onderscheiden. We rijden over heuvels tussen olijfgaarden door en de net geoogste wijnvelden van de beroemde Roboladruif. Epanochori, een van de vijf dorpen in de vallei, ligt niet ver van Oud Valsamata, nog voor het klooster Ayos Yerásimos, een eindweegs op de helling. Met 15 inwoners – allen zeer oud – is Epanochori meer gehucht dan dorp. Van de oorspronkelijke bebouwing rest weinig meer. We zoeken er Angies oudtante op, mevrouw Faní Minetou. Angie en Faní zien elkaar niet zo vaak. Het weerzien is hartelijk, de omhelzing lang en innig. Het huis, wit gekalkt, wordt omgeven door een ommuurde tuin met zitje en een in onbruik geraakte waterput. De tuin loopt over van de bloemen, de meeste in potten, een tijdrovende bezigheid. De bloemenzee ademt nadrukkelijk de liefde van haar verzorgster. Faní's stem klinkt helder. Ze is de vrolijkheid zelve, gastvrij en praat honderd uit. Ze zet haar woorden kracht bij met levendige gebaren. Geen vrouw bij wie je een trauma zou verwachten door aardbevingen.

Faní is van 1938: 'Ik ben de middelste van drie zusters. Toen wij nog maar twee, vier en zes jaar oud waren, overleed mijn moeder op haar vierentwintigste. Haar man was toen al 48 en niet in staat ons verder op te voeden. Zodoende kreeg mijn oudste zusje, Angies oma, al op haar zesde de taak van moeder toebedeeld. Dat was ingrijpend.'

De beving

'Bij de aardbeving van 1953 was ik zestien. De wereld was een stuk rustiger, gemoedelijker. Waterleiding was er niet. We vingen regenwater op in putten. Elektriciteit kwam pas in 1972. We verlichtten

Een van de verlaten huizen na de beving van 1953 in Oud Valsamata

Aardverschuiving na de beving van 2014 op de door-gaande weg naar Fiskardo, juist voorbij Myrtos Beach

Schade als gevolg van de beving van 2014 bij Lixouri

het huis met petroleum en olijfolie in een *lychnari*. En ze tovert een geelkoperen olielampje uit de kast.

‘Het gebeurde op een maandagmorgen rond half zeven. We waren bang en gilden het uit. Na de eerste schrik wilden we naar buiten. Maar de deur zat klem. Paniekerig klommen we door het raam. Toen pas zagen we dat een van de gevels er helemaal uit lag. Er heerste complete chaos. Iedereen stond buiten, sommigen zelfs zonder kleren. We beseften dat we de nacht buiten zouden moeten doorbrengen. Enkelen waagden het om keukengerei uit het huis te halen, want binnen koken was uitgesloten. Wij volgden hun voorbeeld. Dat moest natuurlijk wel snel.’

‘Waren er slachtoffers in uw dorp?’ vraag ik. ‘Geen doden. Drie vrouwen waren gewond geraakt. Zij moesten naar het ziekenhuis in Patra.’ ‘Hoe zag de omgeving er uit?’ ‘Niet alle huizen lagen in puin. Maar de hele vallei lag onder het stof van ingestorte gebouwen en gevallen rotsblokken. De hele dag door voelden we naschokken. In Valsamata werden radiobERICHTEN opgevangen dat er een nog sterkere beving zou volgen.’ ‘Radio?’ ‘Ja, een transistorradio op batterijen. We bleven toen maar buiten slapen onder bijeen gegrabbelde dekens. De schok kwam de volgende morgen, dinsdag, om elf uur ’s morgens, kracht 7,2. Gelukkig was iedereen buiten gebleven, want wat nog overeind stond, was nu ook ingestort. Daarom waren er toen geen nieuwe slachtoffers in Epanochori.’

‘Die eerste dagen moeten zwaar zijn geweest.’ ‘Ja, heel zwaar. Langzaam raak je je onzekerheid kwijt. Mijn zusje, Angies grootmoeder, hield veel. Zij was bang dat haar hart het begaf.’

‘Hoe ging het verder?’ ‘Velen lieten het huis achter, anderen herbouwden het. De regering verschaftte geld en materialen. Wij hebben ons huis ook achtergelaten en een nieuw opgebouwd. Dat had maar twee kamers en het regende in. De muren waren van kale baksteen, zonder stucwerk,

Faní Minetou: ‘Een van de meisjes die in 1953 gewond raakten, kwam in 2014 in paniek bij me.’

de vloer van beton. Om beton te maken moesten we met emmers water halen bij het klooster. Het huis staat er nog. Na mijn trouwen hebben we ons huidige huis betrokken.’

2014

‘Hoe voelde het tijdens de bevingen van 26 januari en 3 februari 2014?’ ‘Onplezierig natuurlijk, maar echt bang ben ik niet geweest. Dit huis is een stuk steviger. Veel huizen van de laatste tijd zijn aardbevingsbestendig. Gewapend beton voelt veel veiliger.’ ‘Houdt u er rekening mee in het dagelijks leven?’ ‘Het speelt wel, maar ik ben er niet aldoor mee bezig. Maar een van de meisjes die in 1953 gewond raakten, kwam nu in paniek bij me. Zij was alleen en had hartklachten. Haar man was toen in Athene. Ze bleef bij me slapen en hield steeds mijn hand vast. Drie dagen later kwam haar man thuis. Dat gaf weer rust en vertrouwen.’

* Momenteel wordt er gewerkt aan een speciale, verstevigde constructie. Deze zou eind mei dit jaar klaar zijn. Tot die tijd wordt het verkeer via een omslachtige bergroute geleid. Schuin tegenover de Prefectuur in Argostoli is een permanente expositie *Sismós* ingericht met beelden van de aardbeving van 1953. Over de aardbeving heeft Angelodionysis Debonos een boek geschreven in het Grieks: *To Χρονικό του σεισμού του 1953*.

Faní weet weinig over bevingen van vóór 1953. ‘Toen was de bodem wel rustiger.’ Nu en dan pakt ze Angie stevig beet, duidelijk in haar sas met het bezoek. Het afscheid duurt lang. Faní straalt van genoeg. Een hartverwarmende ontmoeting.

Teken aan de wand

De aardbeving van 1953 lijkt wel allesoverheersend. Vooral in Vati, Valsamata en Farsa zijn de littekens nog zichtbaar. Van 2014 dateren ook nog scheuren, verzakkingen en overwoekerde ruïnes. Ruim twee jaar na de beving van 2014 is, juist voorbij Myrtos Beach de hoofdweg naar Fiskardo nog afgesloten door een aardverschuiving.* De weg naar Lixouri is op meerdere plaatsen hersteld van scheuren. Langs het traject naar Zolá en Ayía Kyriakí is de wegrand afgebrokkeld en zijn rood-gele linten gespannen. Vóór en ín Lixouri staan huizen met weggeslagen gevels. De torenspits van de kerk in Kourouklata hangt op half zeven. Botenverhuurder Syros uit Ayía Kyriakí laat weten dat de mooie natuurlijke stenen boog van Fterí Beach is ingestort. ‘Tien kilometer uit de kust’, vertelt hij, ‘schuiven de Afrikaanse en de Euraziatische plaat langs en tegen elkaar. Als de opgebouwde spanning te groot wordt, gaat de zaak schuiven.’

De volgende dag ontmoet ik in een kantoorruimte van de prefectuur in Argostoli de vriendelijke Joya Grouzi. Rondkijkend zie ik in de muur een forse scheur, waaromheen het stucwerk heeft losgelaten. ‘Is dat het gevolg van de laatste aardbeving?’ vraag ik. ‘Ja’, knikt Joya. De serpentine heeft de vorm van een levensgroot vraagteken. Onge-makkelijke symboliek en teken aan de wand: wanneer dient de volgende *sismós* zich aan? 🐉

Oud Valsamata, restanten van de kerk die werd verwoest door de beving van 1953

De aardbeving van Kefaloniá | Augustus 1953 | De feiten

Doordat veel inwoners reders en zeelui waren, was Kefaloniá van oudsher een van de welvarendste Griekse eilanden. De rijkdom van de bewoners was af te lezen aan de landhuizen, vooral in het zuidwesten van het eiland.

Na de rampen van WO II en de daarop volgende burgeroorlog werd Kefaloniá opnieuw getroffen, nu door een verwoestende natuurramp. Op en rond 12 augustus 1953 trof een serie heftige aardbevingen het eiland. Hierdoor werd het eiland zo’n zestig cm opgetild. Nog altijd is het onrustig in de bodem. Op veel plaatsen zijn nog de gevolgen van de gebeurtenissen uit 1953 te zien.

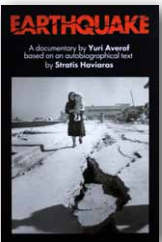
Seismografen registreerden een magnitude van 7,2 op de schaal van Richter. In de bewuste periode zijn er destijds meer dan honderd bevingen opgetekend. Vlak langs Kefaloniá loopt een breuklijn waar de Afrikaanse en Euraziatische plaat op elkaar botsen. Dat maakt het gebied gevoelig voor aardbevingen. Op de Ionische eilanden vielen 450-470 doden en zo’n 2500 gewonden. Doordat velen vanwege de warmte in de open lucht verbleven, werden veel mensenlevens gespaard.

Kade van Argostoli na de beving van 1953

Alle basisvoorzieningen op Kefaloniá waren na de bevingen verdwenen. Maar de volgende dag al werd hulp geboden vanaf passerende schepen uit Griekenland, Israël, Groot-Brittannië en de USA. Zij brachten water en voedsel. Scheepsartsen verzorgden de gewonden. Tevens werd vanuit helikopters voedsel boven de dorpen afgeworpen. 70.000 mensen woonden er destijds op Kefaloniá. Tienduizenden trokken weg, emigreerden o.a. naar Amerika en Canada, 25.000 bleven achter.

Niet alleen Kefaloniá werd getroffen. Ook de eilanden Zákynthos (vooral de hoofdstad), Ithaki en het schiereiland Lefkas hadden zwaar te lijden. Op Lefkas hield men sindsdien bij nieuwbouw rekening met instortingsgevaar. Daarom werd ijzer en golfplaat verwerkt in nieuwe constructies. Op alle eilanden worden kerktorens uit voorzorg liefst op enige afstand van de kerk geplaatst. Voorheen werden traditionele woningen met hout en baksteen neergezet. Vanaf de wederopbouw werd vooral gewapend beton gebruikt, wat de architectuur op Kefaloniá drastisch veranderde.

‘De nonnen huilden, wij huilden, Kefaloniá hilde.’

Documentaire *Sismós* op dvd

In 2003 verscheen er een tweetalige (Engels en Grieks) documentaire, getiteld ‘Sismós’ (Anemon productions). Samensteller was Yuri Averof. De film is gebaseerd op een autobiografisch verslag van de schrijver Stratis Chaviaras en toont onder andere amateuropnamen van voor en na de beving en concentreert zich op Argostoli en omgeving. In de grote mensenconcentraties is het aantal slachtoffers doorgaans nu eenmaal het grootst, evenals de schade aan gebouwen. Overlevenden vertellen hun verhaal. Hun namen blijven onvermeld, maar opvallend zijn de soms onvoorziene gevolgen en vooral wat zoiets met mensen doet. Enkele opmerkelijke, soms tegenstrijdige uitspraken uit de film:

‘In het begin lachten we erom als we over aardbevingen hoorden. Maar er is niets wat erger is. Het is: totale catastrofe. Zelfs oorlog brengt niet zo’n verwoesting. Een bom verwoest vijf of zes huizen. Maar hier was álles verwoest. Iedereen was doodsbang. Vrouwen en kinderen jammerden. En iedereen rende naar de zee.’

Commentaarstem: *‘Op m’n achttiende voelde ik me zo ontmoedigd en oud dat ik geen richtpunt had om opnieuw te beginnen. En de eerste overlevenden met wie ik sprak, vonden dat juist de doden geluk hadden gehad.’*

‘Een paar maanden lang verbond de aardbeving ons. We waren allemaal van hetzelfde niveau. We leefden allemaal buiten. Jij had een duur huis, ik een goedkoop, maar nu lagen we beiden in een tent, dus er was saamhorigheid.’

‘Na de beving had ik mijn broekzak vol met geld. Ik begon direct te werken, huizen bouwen en dit was het begin van mijn nieuwe leven, én redding.’

‘De architectuur veranderde en de warmte, het knusse van de oude huizen verdween.’

‘De aardbeving was de redding van Kefaloniá. Ik maakte een einde aan veel negatieve dingen. Het was een nieuw begin van een beter leven.’

‘We zagen ons genoodzaakt te vertrekken. Zouden we ooit terugkeren? Dat beangstigde ons.’

‘Na iedere boot die vertrok, rouwde het dorp lange tijd. Het afscheid van vrienden was zwaar. Iedereen aan de kade hilde. Dat afscheid heeft me getekend. Zelfs nu heb ik moeite om van iemand afscheid te nemen.’

‘Als je eenmaal je nieuwe land bereikt, slaat de nostalgie toe. Je onthoudt altijd wat je achterliet. Toen ik na tien jaar terugkeerde was iedereen opgegroeid. Ik dacht dat ik in een ander land was.’

Commentaarstem: *‘We zullen de moed moeten opbrengen om het nieuwe te accepteren, net zoals we de moed moeten opbrengen om de essentie van de dingen in onszelf te koesteren, zelfs als alles om ons heen is verloren en vervangen.’*